

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați  
Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie

**Analiza Părții a II-a a *Cercetărilor filosofice***

Profesor îndrumător:  
Lect. univ. dr. Iulian Grigoriu

Autor:  
Răzvan Podașcă  
Filosofie, an III

Galați - 2017

## Cuprins

|           |   |
|-----------|---|
| I.....    | 3 |
| II .....  | 3 |
| III.....  | 3 |
| IV .....  | 3 |
| V .....   | 3 |
| VI.....   | 4 |
| VII ..... | 4 |
| VIII..... | 5 |
| IX.....   | 5 |
| X .....   | 6 |
| XI.....   | 7 |
| XII ..... | 8 |
| XIV ..... | 8 |

## I

Deși ne putem imagina un animal fericit sau trist, nu ne putem imagina un animal sperând, căci acest sentiment presupune o raportare la timp de care animalele nu sunt în stare. Aceste forme de viață inferioare sunt interesate doar de prezent, de gratificarea simțurilor, și nu pot face planuri, să se raporteze la un viitor mai îndepărtat. Wittgenstein leagă sentimentul speranței de modul în care utilizăm limbajul, iar doar oamenii sunt înzestrați cu-această capacitate.

Wittgenstein realizează aici și o prefigurare a unui argument pe care-l va dezvolta ulterior în carte, dând de înțeles că noi putem să inferăm trăirile interne ale unei persoane din exteriorizările acestora.

## II

În cadrul propoziției „Domnul Scoțian este un scoțian”, primul „Scoțian” este un nume propriu, pe când cel de-al doilea este nume comun. Putem însă, când rostim această propoziție, să ne imaginăm semnificațiile cuvântului care apare de două ori drept inversată, astfel încât primul „scoțian” va fi nume comun, iar cel de-al doilea va fi nume propriu. Pentru mine ceva se schimbă, deși trebuie să mă forțez ca să fac acest experiment imaginar, însă pentru ceilalți nu s-a schimbat nimic, întrucât ei au vedere modul normal, gramatical și sintactic corect, în care folosim acest cuvânt. Aceasta înseamnă că ceea ce transmitem altora nu depinde doar de intenția noastră sau de semnificația pe care noi o atribuim cuvintelor, ci și de experiența celuilalt, înțelegând prin experiență toată informația pe care a acumulat-o de-a lungul vieții și care este imposibil să nu-i afecteze modul cum percepe limbajul.

Ne este imposibil să înțelegem cuvintele izolat, ci ele trebuie înțelese în funcție de modul în care sunt folosite în cadrul unei limbi, de interacțiunile pe care le are cu diferite alte cuvinte. Wittgenstein ridică în această secțiune și interogația cu privire la existența sau non-existența unui conținut mintal care să corespundă semnificației unui cuvânt. De pildă, în exemplul citat mai sus avem un alt conținut interior atunci când rostim primul „Scoțian” față de cel de-al doilea?

## III

Dacă eu fac un desen reprezentând fața unei persoane, nu asemănarea dintre desen și respectiva față este cea care decide în mod decisiv că despre el este vorba, ci contextul. Faptul că, să zicem, persoana este prezentă, că este iubita mea, că mă uit la ea când desenez, că indic, într-un final, despre cine este vorba etc.

## IV

Deși eu nu pot fi sigur că celelalte persoane nu sunt de fapt roboți, eu nu pot să fac această presupunere în mod izolat, ci atunci când o fac trebuie să-mi schimb mai multe dintre raportările mele la lume. Printre altele, nu aș mai putea vorbi la persoana a II-a cu oamenii, precum nu o fac cu obiecte sau cu animale.

Cu toate că a vorbi despre sufletul oamenilor este un mod figurat de utilizare a limbajului, el nu stă în locul unei utilizări denotative a acestuia. „Luceafărul poeziei române” este o formă figurată de folosire a limbii, dar putem să arătăm ce cuvinte folosite denotativ înlocuiește, și anume „Mihai Eminescu”. Acest lucru nu se poate face cu utilizarea cuvântului „suflet”.

## V

Noi nu facem presupoziii tacite în anumite jocuri de limbaj, în care îndoiala asupra anumitor aspecte este exclusă. În jocul de limbaj în care este implicat doctorul în raport cu pacienții săi, atunci când îl aude pe cel pe care-l are-n grijă că geme, îi dă un anestezic, fără a mai sta să se gândească dacă nu cumva geamătul său este prefăcut, sau dacă nu cumva geamătul are pentru pacient o altă semnificație. S-ar putea ca geamătul să fie prefăcut, doar din dorința pacientului de-a beneficia cât mai mult de concediu medical, de exemplu, dar asta nu este de

interes pentru doctor, atunci când este implicat în jocul de limbaj specific profesiei sale, care îi cere să considere pe cei pe care-i tratează de bună-credință.

Psihologia analizează comportamentul uman, dar asta doar în măsura în care acesta este în stare să-i releve ceva despre psihic.

## VI

Când cineva este întrebat dacă „Știe să joace șah”, nu se dorește descoperirea trăirilor interioare pe care le simte atunci când joacă, ori dacă știe doar regulile, fără a fi dispus vreodată să joace. Dacă am pus cuiva întrebarea dacă „Știe să joace șah”, am făcut-o pentru că am avut în vedere anumite comportamente ale celui întrebat, de exemplu, dacă dorește să joace șah cu mine, sau de curiozitate, pentru a afla cu cine a jucat, sau din ce material preferă să fie tabla și tot așa. Cunoașterea trăirilor interne (ceea ce se va numi mai târziu *qualia*) ale unei persoane este imposibilă și irelevantă, căci urmărim doar aspectele practice ale diferitelor trăiri pe care le are, exteriorizările acestora. Se poate delimita capacitatea de a face ceva (a juca șah, de exemplu) de simțirea psihică ce acompaniază exercitarea acelei capacități, chiar și atunci când aceasta din urmă ar însoți neapărat capacitatea.

Deși Wittgenstein afirmă irelevanța practică a simțirii ce acompaniază cuvintele, cu toate acestea dedică destule pasaje din *Cercetările filosofice* discutării aspectului. Simțirea ce însoțește cuvintele poate fi alta în funcție de contextul în care respectivul cuvânt este utilizat, cu accent sau nu, la începutul sau la sfârșitul propoziției etc. Există o anumită familiarizare cu simțirea unui anumit cuvânt într-un anumit context, astfel că putem să ni-l imaginăm pe Beethoven compunând *Simfonia a IX-a*, dar dacă încercăm să ni-l imaginăm pe Goethe făcând același lucru, simțirea are ceva „stricat” în ea. De asemenea, ne este greu să ne imaginăm numele unui artist atribuit unui alt artist și compozițiilor pe care acesta din urmă le-a realizat. Simțirea este „stricată” atunci când îmi imaginez numele lui Schubert însoțind fața lui Wagner și operele acestuia.

Wittgenstein pune întrebarea, la care răspunde negativ, dacă este posibil să avem aceeași trăire legată de două cuvinte, să zicem „dacă” și „dar”. Conform opiniei noastre, acest lucru nu este posibil *în mod normal*, căci fiecare cuvânt vine încărcat, din experiența noastră, cu nenumărabile conexiuni, contexte și circumstanțe în care apare, toate acestea combinându-se pentru a forma un compozit amorf, mereu în schimbare, căreia i se poate ivi, în cadrul folosirii cuvântului, fie o „latură”, fie o alta. Ca să nu mai spunem că adesea, atunci când ne gândim la un cuvânt, ne apare, poate doar în ceață, deși uneori destul de clar, imaginea acelui cuvânt, scrisă cu diferite caractere în „ecranul” nostru interior. Singurul caz, pe care-l numim *anormal*, în care se poate întâmpla să avem aceeași simțire atribuită la două cuvinte, este atunci când involuntar (din eroare) ne-am gândit la un al doilea cuvânt rostindu-l, interior sau exterior, pe primul.

Filosoful ridică întrebarea și dacă simțirea asociată unui cuvânt o trăim doar atunci când rostim, intern sau extern, acel cuvânt. Credem că experimentarea unei simțiri asociată rostirii interne/externe a unui cuvânt este posibilă și-n absența rostirii, dar tot *anormal*, ceea ce vrea să spună involuntar.

## VII

Wittgenstein își expune din nou părerea cu privire la irelevanța trăirii interioare pentru comunicarea oamenilor în viața de zi cu zi. Noi nu putem ști dacă visele noastre s-au petrecut în timpul somnului sau dacă acestea sunt un produs al memoriei noastre proaste, memorie care este activă doar când suntem treji, și deci ceea ce numim vise ar fi de fapt produse în timpul stării de trezie. Noi nu putem experimenta decât povestirile altora despre visele care le-au avut, iar asupra aspectului momentului nașterii viselor, nici măcar celor cărora le aparține visul nu le este cunoscut. Cunoașterea propriilor vise nu ne ajută prea mult, căci dacă memoria ne-ar juca nu ne-am da seama de asta.

Întrebările pe care suntem înclinați să le punem cu privire la un fenomen depind de trăirea interioară de către noi a respectivului fenomen, cu toate contextele și interacțiunile în care aceasta este implicată.

## VIII

Când îi spunem unei persoane că va avea o anumită senzație dacă-și mișcă mâna într-un anumit mod, noi nu putem să avem în vedere decât comunicarea acelor senzații ce sunt comune tuturor oamenilor, care sunt cele mai generale și cele mai determinabile, cele mai pretabile la comunicarea prin cuvinte. Dar întotdeauna va rămâne o *qualia* incomunicabilă către celălalt și incognoscibilă de către altcineva decât de către cel care o experimentează.

Durerea are o caracteristică care ne informează despre poziția ei în corp, iar memoriile au o caracteristică care ne informează asupra perioadei de timp din care provin. Deși înclinăm să credem că așa ceva nu este posibil, Wittgenstein nu ne-a luminat cu privire la capacitatea de a transmite aceste caracteristici sau nu. Alte caracteristici ale senzațiilor pe care gânditorul le delimitează în această secțiune sunt: gradul, locul și capacitatea unei senzații de a le anula pe altele. Această din urmă caracteristică este ușor de descoperit în durerile intense, care ne fac să nu mai simțim alte impulsuri senzoriale în zone ale corpului apropiate de locul ce simte durerea, iar cu cât durerea este mai mare, cu atât aria în care se anulează alte senzații și gradul cu care acestea sunt anulate (ele putând fi și doar diminuate) cresc.

## IX

Wittgenstein interoghează asupra faptului dacă se schimbă sau nu ceva în actul observării cu obiectul observat, ori dacă mai apare un obiect, pe care noi nu l-am avut în vedere, dar care ni se impune observării. Răspunsul dat de gânditor, la care ne raliem, este că obiectul nu se schimbă în actul observării, iar chiar dacă mai apare ceva pe lângă el, acest ceva este ușor de delimitat de ceea ce am avut în vedere în primul rând.

O descriere este o reprezentare a unei distribuiri în spațiu, iar nu doar folosirea de simboluri aleatorii pentru a indica o anumită entitate. Termenul de „distribuire” trebuie aici înțeles într-un sens larg, ca tot ceea ce ține de spațiu, deci culoare, formă, mărime, greutate, stare de repaus/mișcare, viteză etc.

Frica este o stare mintală, dar atunci când spun „Îmi este frică” nu este neapărat să fac o descriere a acestei stări interioare, ci expresia poate fi folosită într-o sumedenie de alte moduri. Dar chiar și când eu nu intenționez să exprim starea mea interioară prin această expresie, persoana cu care comunic poate să-mi perceapă acțiunea ca fiind făcută cu exact această intenție. Prin sintagma „Îmi este frică” putem să exprimăm o stare interioară, din cauza faptului că ne copleșește, caz în care se va adăuga „!” la sfârșitul propoziției. Ori, atunci când suntem mai stăpâni pe noi, putem să o intenționăm ca o comunicare a stării noastre interne, dar nu dictată de o emoție puternică, însă vizând tot descărcarea. Ori putem să urmărim prin propoziție determinarea unei anumite acțiuni în interlocutorul nostru, de exemplu, când i-am zice unui dentist ce urmează să ne facă o operație, pentru a-l determina să ne administreze un anestezic, să încerce să facă mișcări ușoare etc.

Conceptul de frică poate fi prezent în mai multe comunicări: „Nu, nu! Mi-e frică!”; „Mi-e frică. Trebuie, din păcate, să o recunosc.”; „Mi-e încă puțin frică, dar nu atât de mult ca mai înainte.”; „În fond mi-e încă frică, deși nu vreau să o recunosc.”; „Mă chinuiesc cu tot felul de temeri.”; „Mi-e frică - acum când ar trebui să nu-mi fie frică!” Toate acestea presupun diverse interacțiuni ale cuvântului „frică” și deci diferite trăiri interioare. Wittgenstein își imaginează posibilitatea de-a dezvolta limbajul, creându-i mai multe cuvinte, astfel încât cât mai multe astfel de comunicări diferite să poate fi exprimate prin termeni diferiți. Frica poate apărea în mai multe jocuri de limbaj, dar și-nre jocuri, adică în exprimări care nu ar fi familiare pentru alții, care nu sunt comune la nivelul unei colectivități.

Nu putem exprima speranța atât de lesne și-atât de variat precum putem exprima frica, din motive pe care le-am mai discutat și-n secțiunea I. Speranța presupune o raportare complexă la

timp, ce nu poate fi exprimată prin ceva așa de scurt precum o singură propoziție, cu o structură simplă. Ar necesita mai multe diferențieri comunicarea noastră, care nu ar mai fi doar o propoziție, ci mai multe.

Strigătul este o formă de comunicare primitivă, care poate funcționa însă ca o descriere a vieții noastre interioare, prin faptul că ceilalți, auzindu-ne strigând și auzindu-ne și cum strigăm, pot să inducă asupra stărilor interioare prin care trecem care, în funcție de strigăt, pot fi de bucurie, extaz, spaimă. Oricum, trebuie să fie vorba despre o emoție puternică. Propoziția „Mi-e frică” se poate apropria și ea, mai mult sau mai puțin, de un strigăt, acest fenomen fiind prezent, de exemplu, atunci când propoziția mi-a ieșit din gură aproape involuntar, într-o emoție puternică. Ea poate viza însă chiar și pericole îndepărtate, precum „Mi-e frică să mor”, deși eu am încă 22 de ani. În acest ultim caz, exprimarea fricii este foarte îndepărtată de un strigăt.

## X

Este analizat paradoxul lui Moore, conform căruia nu putem spune „Plouă, dar eu nu o cred”. Putem spune „A plouat, dar eu n-am crezut-o”, căci neîncrederea mea în faptul că va ploua era anterioară apariției ploii. De asemenea, putem spune „Plouă, dar el nu o crede”, pentru că acest el nu afirmă ceva, precum o facem noi. Pot să observ comportamentul altora și să descriu o anumită credință a acestora, dar nu pot să descriu o credință proprie, ci doar să o afirm. Nu se spune „Eu cred că plouă”, ci „Plouă”. Bineînțeles că în afirmația „Va ploua” (sau „Eu cred că va ploua”) pot să mă înșel asupra stării de fapt, dar eu nu pot să mă înșel asupra faptului că eu cred că va ploua. Nu pot să spun „Eu cred în mod fals că va ploua”, dar se poate spune „Eu credeam că va ploua, lucru ce s-a dovedit fals”.

Cu toate acestea, propoziții de genul „Eu cred că va ...” au meritul de a-i face pe alții conștienți despre o stare interioară a mea și chiar dacă același lucru ar fi putut fi îndeplinit de simplul „Va ...”, este un joc al limbajului încetățenit să se afirme „Eu cred că va ...”, iar prin acesta înlătură orice îndoială asupra stării tale psihice. Analog cu aceasta este relatarea care este solicitată nu de dragul obiectului a ceea ce se va relata, ci pentru a afla ceva despre cel care relatează. Putem spune „El pare a crede că va ploua” atunci când anumite date din realitatea externă (faptul că se uită insistent la cer, faptul că scotocește în dulap după ceva, care poate fi o umbrelă etc.) acționează ca indicii pentru o stare interioară a unei persoane, dar nu putem spune „Eu par a crede că va ploua”, căci credința are un caracter nemijlocit, imediat și asupra existenței sau inexistenței acesteia nu ne putem înșela.

Nu avem nevoie de-a ne analiza cuvintele ori acțiunile pentru a ne descoperi credințele, ci atribuim vorbele și acțiunile unei credințe, asta dacă nu cumva în însăși acestea este cuprinsă și credința. Cu toate acestea, chiar în paragraful ulterior Wittgenstein pare a contrazice ce tocmai spusese, căci afirmă: „Cum recunosc eu propria mea dispoziție ? - Aici va trebui să-mi îndrept atenția spre mine, așa cum o face altul, să ascult cuvintele mele, să pot trage concluzii din ele!” Coerența poate fi salvată dacă considerăm că folosește aici „cuvintele” nu în sensul de cuvinte exteriorizate sonor, ci doar interioare, prin care ni se exprimă credințele.

Însă *presupunerea* că „Eu cred că va ploua” nu este același lucru cu presupunerea că „Va ploua”. Ultimul caz semnifică că există posibilitatea de a ploua sau nu, iar presupunerea că „Eu cred că va ploua” semnifică faptul că există posibilitatea ca eu să mă încred mai mult în semnele care indică ca va ploua decât în acelea care indică că nu va ploua. Dacă analizăm împreună propozițiile „Cred că va ploua” cu „Poate plouă”, observăm că aceasta din urmă înseamnă același lucru cu presupunerea că „Va ploua”, deci avem indicii și pentru faptul că va ploua și pentru faptul că nu va ploua. „Cred că va ploua” înseamnă că atribui mai multă forță indicilor care arată că va ploua.

Nu se poate afirma însă „Poate plouă; dar nu plouă”. În primul rând, de observat că cel puțin felul cum se traduce acest pasaj al lui Wittgenstein în limba română ne obligă ca, pentru a-l înțelege așa cum a fost intenția autorului, să considerăm că se are în vedere o stare de fapt prezentă. „Poate plouă” arată faptul că există indicii și pentru a crede că plouă, și pentru a crede că nu plouă. Să zicem de exemplu că stau în casă, cu jaluzelele trase, și aud zgomotul specific al

picăturilor de ploaie căzând pe exteriorul balconului meu, din tablă. Dar acest sunet este unul subtil și de multe ori mie personal mi s-a întâmplat ca doar să mi se pară că plouă sau poate, de exemplu, cineva care locuiește deasupra își stropea florile în acel moment. Cunosând experiențele trecute de înșelare asupra stării de ploaie sau non-ploaie, spun „Poate plouă”, neangajându-mă, doar pe baza sunetului picăturilor, a afirma că plouă. Când afirm însă că „Nu plouă” înseamnă că am date certe din care rezultă că nu plouă: de exemplu, mă uit pe geam, analizez asfaltul să văd dacă este ud, mă uit din diferite unghiuri la cer, să văd dacă pot să disting picături de ploaie și constat fără putință de tăgadă că nu plouă.

Afirmația ezitantă nu poate fi considerată ca o afirmație a ezitării pare o idee rătăcită în această secțiune, nefiind, în opinia noastră cel puțin, în acord cu tematica discuției de până acum. Wittgenstein pare a prefigura discuția pe care-o va purta mai târziu în carte cu privire la gradul relativ de certitudine pe care-l putem avea asupra stărilor interioare ale unei persoane. Un actor poate doar să-și joace rolul, iar într-un anumit moment personajul interpretat ezită cu privire la un anume lucru, dar el, actorul, poate să nu aibă vreun motiv de ezitare cu privire la nici un aspect al vieții sale.

În afară de exemplul cu actorul, sunt situații în care suntem cerți asupra căii de acțiune corecte de urmat, dar ezităm în afirmarea acesteia din faptul că dorințele noastre nu sunt în concordanță cu rațiunea. Să zicem că m-am hotărât să mă las de fumat, știind că este rău pentru sănătate să faci acel lucru. Nu există vreo ezitare în mintea mea, dar atunci când sunt întrebat de un prieten dacă doresc o țigară afirmația mea că „Nu vreau” poate fi ezitantă, din cauză că se duce o luptă lăuntrică între rațiune și pasiune înăuntrul meu, ori pot să spun „Da, vreau”, în cazul în care n-am reușit de la început să mă țin de promisiune, iar afirmația poate să fie ezitantă pentru că este îmbibată de remușcarea pe care-o simt știind că nu fac ceea ce este corect.

## XI

Cuvântul „a vedea” poate fi folosit în două moduri: putem să îl folosim atunci când informația senzorială, combinată cu experiența, ne oferă ceva în actul îndreptării ochilor către o entitate, sau putem folosi cuvântul într-un sens conotativ, pentru a desemna observarea unui anumit aspect din realitate. Un mod greșit în care oamenii folosesc cuvântul „a vedea” este atunci când spun că „văd ceva ca ceva”, Wittgenstein afirmând că nu putem spune asta, ci doar că „vedem ceva”. Pentru a demonstra această idee, oferă exemplul unei imagini în care se poate vedea atât un iepure, cât și o rață. Ar fi incorect să spunem despre cineva că vede aici imaginea ca o imagine a unui iepure, ci doar că vede imaginea unui iepure, ori, după caz, imaginea unei rațe. O altă persoană poate totuși să spună că noi vedem imaginea ca o imagine-iepure.

Filosoful atacă părerea comună conform căreia întâi percepem datul senzorial, după care-l interpretăm, căci nu vedem senzații, ci lucruri sau ființe. Nu există de asemenea un act de interpretare, care este o operațiune mintală ce presupune un anumit travaliu și un anumit timp, ci actul de-a vedea ceva este imediat, nemijlocit. Iar ceea ce vedem nu este în nici un caz determinat doar de senzațiile pe care le avem prin văz, ci intervine și experiența, care ne poate face să recunoaștem ce persoană este reprezentată într-un portret mult mai repede dacă acesta este poziționat corect, cu capul în sus, decât dacă este cu capul în jos. Cu toate astea, exceptând o singură diferență (faptul că este așezat cu capul în jos), în ambele cazuri avem aceleași senzații vizuale. Ori, dacă nu am văzut în viața noastră un iepure, nici măcar într-o fotografie, dar am fost înconjurați de rațe, atunci o să vedem cu siguranță în poza prezentată de Wittgenstein o rață.

Există momente când suntem impresionați de un anumit aspect din informația senzorială primită prin ochi, precum atunci când, pentru câteva momente, ne-a frapat asemănarea dintre două persoane, după care nu mai suntem impresionați de ea. Nu se poate spune nici în acest caz că avem altă informație senzorială sau că avem alte gânduri, căci „a vedea” este un act nemijlocit.

Intenția din spatele unui cuvânt are însemnătate pentru sensul lui, dar nu și experimentarea cuvântului. De exemplu, pentru Wittgenstein, numele de „Schubert” se potrivește cu fața

compozitorului și cu muzica sa, dar faptul că filosoful are această experiență nu are vreo importanță pentru sensul în care folosește cuvântul „Schubert”.

Opinia sceptică conform căreia nu putem cunoaște experiența interioară a unei alte persoane este irelevantă, căci noi o putem cunoaște din observarea comportamentului său, chiar dacă nu simțim experiența respectivă. Wittgenstein nu trebuie crezut însă un behaviorist, pentru care comportamentul pe care cineva îl are atunci când simte durerea este însăși durerea, căci durerea are și-o existență interioară, în mintea celui care-o simte. Autorul *Cercetărilor filosofice* nu neagă asta, ci doar faptul că nu putem cunoaște simțirea interioară a unei persoane fără a avea efectiv acea simțire.

De fapt, este incorect să folosim cuvântul „a cunoaște” în ceea ce privește viața interioară, precum este greșit să spunem că „un trandafir nu are dinți”. Nu este incorect să spunem că „o rață nu are dinți”, întrucât întotdeauna pot deschide gura păsării pentru a verifica ce tocmai am spus. Știu că dinții sunt așezați în gură, că rața are o gură și astfel pot verifica dacă ea are și dinți. Dar trandafirul nu are gură, iar atunci când ne întrebăm dacă are sau nu dinți creăm o așa mare ambiguitate încât, în definitiv, putem afirma că „trandafirul are dinți în gura unei vaci”, pentru că vaca mestecă iarbă, iar aceasta este într-un final transformată în materii fecale, pe care animalul le elimină și acestea, odată ajunse în pământ, hrănesc trandafirul. Nu putem vorbi despre cunoașterea nici măcar a propriei vieți interioare, pentru că pur și simplu nu sunt întâlnite criteriile pentru ca termenul de „cunoaștere” să poată fi aplicat la acest aspect. Nu se poate vorbi decât despre o anumită credință, bănuială etc.

Există o diferență între certitudinea pe care-o avem în ceea ce privește adevărul rezultatului unui calcul matematic și adevărul afirmației că o persoană are o anumită trăire interioară, la un anumit moment. Doar în cazul certitudinilor matematice se poate vorbi de cunoaștere, pentru că doar în acest caz avem criteriile care să ne permită a folosi termenul, iar aplicarea sa la viața interioară, a noastră sau a altora, nu este decât un joc de limbaj. Și în acest de-al doilea caz se poate vorbi de certitudine și se poate vorbi și de oameni care sunt mai buni decât alții la cunoscut psihicul altora, precum este corect și să spunem că această aptitudine se poate învăța, însă nu va fi vorba despre un set de reguli clar determinate, care să-mi permită a opera cu date, ci despre judecăți corecte în cazuri particulare, astfel încât de fiecare dată când se iese din acel caz judecata respectivă este cea corectă. Dar chiar și aceste judecăți corecte vor păstra mereu un grad de incertitudine pe care un adevăr matematic nu-l va avea, căci, de exemplu, există actori foarte buni care pot să-i păcălească pe alții că se află într-o anumită stare mentală.

## XII

Wittgenstein se întreabă dacă există arbitraritate în modul în care ne formăm conceptele plecând de la faptele generale ale naturii sau dacă există, într-adevăr, concepte potrivite pentru anumite fapte repetabile și altele nepotrivite pentru aceleași fapte.

## XIII

În cadrul aducerii aminte nu există vreo experiență actuală, ci doar o experiență trecută, adusă în prezent. Alte acte mintale au conținut/o experiență, căci numai astfel ne-am fi putut gândi să căutăm un conținut amintirii. Și aici pot interveni însă jocurile de limbaj, astfel încât în amintirea specifică anumitor tipuri de istorisiri se poate vorbi de o experiență, de un sentiment.

## XIV

Psihologia nu a reușit, cel puțin atunci când scria Wittgenstein, să delimiteze bine măcar stările pe care dorea să le cerceteze, ea căzând astfel pradă jocurilor de limbaj în care sunt implicate cuvintele pe care le folosim noi, în viața de zi cu zi, și pe care acum le preia și această știință pentru a-și delimita obiectul de studiu. De aceea, chit că se folosește o metodă cu atâta prestigiu pentru oamenii de știință, precum experimentul, atâta timp cât ipotezele nu sunt clare (conceptele jucând aici rolul de ipoteze), datele obținute, cât vor fi ele de numeroase și de congruente unele cu altele, nu vor putea da niște concluzii cu adevărat științifice.

**Bibliografie:**

- Wittgenstein, Ludiwg, *Cercetări filosofice*, traducere de Mircea Dumitru și Mircea Flonta, în colaborare cu Adrian-Paul Iliescu, Humanitas, București, 2003.